

Лекція 11. Релігійні спільноти України доби державної незалежності

Перелік питань:

1. Правовий статус релігійних організацій та конфесійна динаміка початку незалежності
2. Православні трансформації 1990-х: автокефальний рух, УПЦ КП та пошук єдиної помісної церкви
3. Католицизм, протестантизм, релігії національних меншин і неорелігії в Україні
4. Релігійні спільноти в умовах суспільно-політичних криз: Революція гідності та російська агресія (2013–2017).

Література:

1. Бондарчук П. Відродження Української автокефальної православної церкви (1989–1991 рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 5. С. 121–135. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.121>
2. Історія Української Православної Церкви / Д. Гордієнко, В. Клос, Ю. Мицик, І. Преловська. Харків : Фоліо, 2025. 256 с.
3. Лисенко О. «Православний фронт» гібридного протистояння. Київ: ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2025. 256 с.
4. Саган О. Сучасне православ'я в Україні: «розмосковлення» історії та перспективи розвитку. Тернопіль: Крила, 2024. 224 с.
5. Тарасенко С. В. Українське капеланство в контексті державно-релігійних процесів: історичний та сучасний вимір. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2025. № 2. Т. 36(75). С. 131–138. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/2_2025/21.pdf
6. Casanova José. The Three Kyivan Churches of Ukraine and the Three Romes. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2022. Vol. 9. No. 1. P. 209–234. DOI: <https://doi.org/10.21226/ewjus714>
7. Kałużny Tadeusz. De Facto or De Iure? Ukrainian Autocephaly as a Contentious Issue in Orthodoxy. *Collectanea Theologica*. 2023. 93(3). P. 175–200. DOI: <https://doi.org/10.21697/ct.2023.93.3.07>

Вступ

Період від 1991 р. до середини 2010-х – це час глибоких трансформацій релігійного життя України.

Це доба:

- правової свободи совісті,
- відродження традиційних церков,
- формування нових конфесій,
- боротьби за автокефалію українського православ'я,
- активності релігійних спільнот у суспільно-політичних процесах,
- впливу російської агресії на релігійний простір,
- зростання ролі релігійних організацій у громадянському суспільстві.

Це період, коли релігія стала важливим чинником національної ідентичності та державотворення.

1. Правовий статус релігійних організацій та конфесійна динаміка початку незалежності

1.1. Законодавча база

Після проголошення незалежності Україна ухвалила:

- Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991) – один із найліберальніших у Європі.

Основні принципи:

- відокремлення церкви від держави,
- рівність конфесій,
- свобода релігійної діяльності,
- право на створення громад, монастирів, навчальних закладів,
- можливість міжнародних контактів.

1.2. Конфесійна динаміка 1990-х

Початок 1990-х – вибух релігійної активності:

- масове відкриття храмів,
- повернення церковного майна,
- створення нових громад,
- поява нових конфесій.

Україна стала однією з найбільш поліконфесійних країн Європи.

1.3. Легалізація УГКЦ (1989)

Після десятиліть підпілля:

- УГКЦ вийшла з катакомб,
- відновила структури в Галичині,
- повернула храми,
- стала важливим чинником національного відродження.

1.4. Відновлення УАПЦ (1990)

Українська автокефальна православна церква:

- відновила діяльність у Києві та на заході України,
- стала центром національного церковного руху,
- підтримувала ідею єдиної помісної церкви.

2. Православні трансформації 1990-х: автокефальний рух, УПЦ КП та пошук єдиної помісної церкви

2.1. Розкол Російської православної церкви

У 1990–1992 рр.:

- частина українського духовенства вимагала автокефалії,
- Москва надавала лише автономію (УПЦ МП),
- виник конфлікт між прихильниками незалежності та прихильниками Москви.

2.2. Постанови УПЦ Київського Патріархату (1992)

У червні 1992 р.:

- митрополит Філарет (Денисенко) оголосив про створення **Української православної церкви Київського Патріархату**,
- до неї приєдналася частина УАПЦ,
- УПЦ КП стала найбільшою національно орієнтованою православною церквою.

2.3. Пошук єдиної помісної церкви

У 1990–2000-х:

- УАПЦ, УПЦ КП та УПЦ МП вели переговори,
- держава підтримувала ідею автокефалії,
- Москва блокувала процес.

Пошук єдності став ключовим питанням українського православ'я.

2.4. Українські релігійні організації за кордоном

- парафії УГКЦ у США, Канаді, Європі,
- українські православні церкви в діаспорі,

- місіонерські центри протестантів.
- Діаспора відіграла важливу роль у підтримці автокефального руху.

3. Католицизм, протестантизм, релігії національних меншин і неорелігії в Україні

3.1. Католицизм

УГКЦ

- відродження структур у Галичині,
- створення Києво-Галицького верховного архієпископства,
- активна соціальна, освітня та культурна діяльність.

Римо-католицька церква

- відновлення парафій у центральних і західних регіонах,
- повернення храмів,
- активність монаших орденів.

3.2. Протестантизм

1990-ті – період стрімкого зростання:

- баптисти,
- п'ятидесятники,
- адвентисти,
- харизматичні церкви.

Особливості:

- активна місіонерська діяльність,
- створення біблійних шкіл,
- соціальні програми.

3.3. Релігії національних меншин

Юдаїзм

- відродження синагог,
- створення єврейських шкіл,
- діяльність хасидських центрів (Хабад).

Іслам

- відродження духовного життя кримських татар після повернення з депортації,
- створення Духовного управління мусульман Криму.

Вірмени

- відновлення вірмено-апостольських громад.

3.4. Неорелігії

Поширилися:

- новітні християнські течії,
- східні культи,
- неоязичництво,
- нові релігійні рухи (сасєнтологія, кришнаїти).

4. Релігійні спільноти в умовах суспільно-політичних криз: Революція гідності та російська агресія (2013–2017)

4.1. Релігійні організації під час Революції гідності

У 2013–2014 рр. церкви:

- підтримували протестувальників,
- відкривали храми як шпиталі,
- проводили молитовні марафони,
- виступали за мирне вирішення конфлікту.

Особливо активними були:

- УГКЦ,
- УПЦ КП,
- протестантські церкви.

4.2. Релігійний фактор російської агресії

Після 2014 р.:

- частина духовенства УПЦ МП підтримала сепаратизм,
- Москва використовувала релігію як інструмент впливу,
- українські церкви підтримували армію, волонтерів, переселенців.

4.3. Ставлення церков до війни на Сході

УПЦ КП, УГКЦ, протестанти

- підтримка української державності,
- капеланська служба,
- гуманітарні програми.

УПЦ МП

- офіційно – нейтралітет,
- на практиці – різні позиції духовенства.

4.4. Конфесійна карта Запоріжжя доби незалежності

Запорізький регіон – один із найбільш поліконфесійних:

- православні громади різних юрисдикцій,
- активні протестантські церкви,
- мусульманські громади,
- юдейські центри,
- нові релігійні рухи.

Висновки

Релігійне життя України доби незалежності – це:

- відродження традиційних церков,
- формування нових конфесій,
- боротьба за автокефалію,
- активна участь релігійних спільнот у суспільних процесах,
- вплив війни та політичних криз на релігійний простір,
- зростання ролі релігії в національній ідентичності.

Цей період заклав основу сучасної релігійної карти України та підготував ґрунт для подій 2018–2019 рр. – створення Православної Церкви України.